

PAPER DETAILS

TITLE: TÜMCEYE KATTIGI ANLAM BAGLAMINDA IKILEMELER

AUTHORS: Cevdet COSKUN

PAGES: 113-128

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1287060>

TÜMCEYE KATTIĞI ANLAM BAĞLAMINDA İKİLEMELER¹

REITRATIVES IN TERMS OF THE MEANING OF THE SENTENCE

Cevdet COŞKUN*

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi
TÜRKİYE, e-mail: cevdet.coskun35@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3102-7156>

Geliş Tarihi: 15 Temmuz 2020; Kabul Tarihi: 4 Ağustos 2020
Received: 15 July 2020; Accepted: 4 August 2020

ÖZET

Türkçenin ses ve söyleyiş uyumuna katkılar sağlayan en önemli dil öğelerinden biri de ikilemelerdir. İkilemeler, Türkçenin en eski dönemlerinden bu yana kullanılagelen söz öbekleridir. İkilemeler, Türk Dilinde oldukça fazladır. Bundan dolayıdır ki pek çok edebi eserde de bu söz öbekleri karşımıza sıkça çıkar. Edebiyatımızın önemli yazarlarından olan Yaşar Kemal'in "Üç Anadolu Efsanesi" adlı eserindeki "Köroğlu" öyküsünde de pek çok ikileme ile karşılaşılacaktır. Köroğlu adlı öyküde ikilemelerin fazla kullanımı, yazarın dilini güçlendirmiş, akıcı ve anlaşılır bir anlatımın oluşmasına katkı sunmuştur. Bu çalışmada, Yaşar Kemal'in "Köroğlu" öyküsündeki ikilemelerin tümceye kattığı anlam ele alınmıştır. Tümcenin anlam kurgusu içerisinde, ikilemelerin tümceye ne gibi katkılarda bulunduğu örnekleriyle belirlenmiştir. Ayrıca, Türkçe sözvarlığı içerisinde önemli bir yere sahip olan ikilemeleri Yaşar Kemal'in ne denli başarılı kullanıp kullanamadığı da ortaya konmuştur.

Anahtar Sözcükler: İkileme, Anlam, Tümce, Yaşar Kemal.

ABSTRACT

Reitratives are one of the most important language elements that contribute to the harmony of sound and pronunciation in Turkish. Reitratives, It is quite a lot in Turkish language. That is why, in many literary works, these phrases often appear. One of the important writers of our literature, Yaşar Kemal's in the named of "Üç Anadolu Efsanesi" here are many reitratives in the "Köroğlu" story. In this study, the meaning of the reitratives added to the sentence in Yaşar Kemal's "Köroğlu" story is discussed. Within the semantic fiction of the sentence, the contributions of the dilemmas to the sentence were determined with examples. In addition, the success of Yaşar Kemal's dilemmas which have an important place in the Turkish vocabulary, has been demonstrated.

Key Words: Reitratives, Meaning, Sentence, Yaşar Kemal.

¹Bu çalışma 28-29 Mayıs 2020 tarihlerinde ONLİNE olarak gerçekleşen V. Uluslararası Farkındalık Konferansı olan "Köy Enstitüleri Felsefesini Geleceğe Taşımak" temalı konferansta sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir

1. GİRİŞ

İkilemeler, Türkçe'nin en eski dönemlerinden beri sıklıkla kullanılan sözcük gruplarıdır. Her sözcüğün bir anlamının olmasının yanında bir de bağlam içerisinde yüklendiği anlamlar vardır. İkilemelerin de kendi başlarına bir anlamları olmakla birlikte yine cümle kurgusu içerisinde farklı anlamlar yüklenir. Türkçe de ikilemeler anlamı pekiştirmek, genellemek, kavramları güçlendirmek, kavramlar arasında bir sıralama sağlamak, kavramı nitelemek, anlama kesinlik ya da ihtimal katmak ve cümle içerisinde ses ahengi yaratmak için kullanılır. İkilemelerin yapısındaki ses benzerliği de ikilemelerin önemli özelliklerinden biridir. Şahbender Çoraklı bu durumu şöyle anlatır:

“İkilemelerin kurulmasında ses benzerliğinin, ses ahenginin önemi de büyüktür. İkilemelerdeki ünlü uyumları, ünsüz benzeşmeleri gibi ses uygunluğu kuralı vardır. Anlatımı güçlendirmek için ya aynı ses veya aynı sözcük tekrar edilir, yahut sesleri birbirini andıran sözcükler yan yana kullanılır.” (ÇORAKLI, 2001, s. 55-56)

Türkçe en eski dönemlerinde bile ahenkli bir dil olma özelliği göstermektedir. Bu ahengin sağlanmasında da en başat unsurlardan biri ikilemeler olmuştur. İkilemeler Türkçenin en eski yazılı belgeleri olan Orhon Anıtlarından günümüze kadar sıkça kullanılagelmiştir. Günümüzde de yazılan pek çok eserde ikileme kullanılmaktadır.

Türkçenin her döneminde ikilemeler sık sık kullanılmıştır. İkilemeler Türkçeye has bir özellik olarak göze çarpar. Doğan Aksan, *“Anlam Bilim Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi”*. adlı çalışmasında, bu durumu şöyle anlatır: *“Dünyanın pek az dilinde Türkçedekine yakın oranda görülen bu özellik, bugün Korecede ve bir ölçüde Japoncada bulunmakta, buna karşılık Hint-Avrupa dillerinde pek az örneğine rastlanmakta; koskoca Latin yazınında birkaç ikileme görülmektedir.”* (AKSAN D. , 2016, s. 127)

İkilemeler, sözcük tekrarı, eş, yakın ya da zıt anlamlı sözcüklerin yan yana gelmesiyle oluşurlar. İkileme için farklı araştırmacılar farklı tanımlar yapmaktadır. Hatta kimi araştırmacılar ikileme yerine farklı terimler de kullanmaktadır. Aşağıda kimi araştırmacıların yapmış oldukları ikileme tanımları verilmiştir.

TDK'nin Büyük Türkçe Sözlüğünde ikileme tanımı şu şekildedir:

“Anlamı güçlendirmek için aynı kelimenin tekrarlanması, anlamları birbirine yakın, karşıt olan veya sesleri birbirini andıran kelimelerin yan yana kullanılması.” (TDK. Türk Dil Kurumu, <https://www.sozluk.gov.tr> (Erişim Tarihi: 20.11.2019))

Figen Güner Dilek, ikileme kavramının farklı dillerdeki karşılıklarını şu şekilde vermiştir:

*“İkilemeler, dilimizde çok kullanılan dil birliklerindendir. İkileme; Fransızcada **redoublement**, **hendiadyoin**, Almancada **Verdoppelung**, **hendiadyoin**, İngilizcede **reduplication dual**, **hendiadyoin**, Rusçada **reduplikatsiya** (**редупликация**) **povtor udvoveniye** (**повтор удвоение**), **parniye slova** (**парные слова**) terimleri ile karşılanır. Türkiye Türkçesi dilciliğinde ise, ikilemenin karşılığı olarak, **ikiz kelime**, **ikizleme**, **kelime koşması**, **tekrar**, **bağlam öbeği**, **ikilemeli** (**yinelemeli**) **ad**, **hendiadyoin** ve çoğunlukla da **“ikileme”** kelimeleri kullanılır. Diğer Türk lehçelerinde ise, **koş söz**, **qos söz**, **cüft söz**, **cüft tekrar söz**, **tekrariy söz**, **narın demdek adı**, **xos xadıl sös ve kolbolu sös** kelimelerinin ikileme karşılığında kullanıldığı görülür.”* (DİLEK, 2004, s. 83)

Vecihe Hatiboğlu *“Türk Dilinde İkileme”* adlı eserinde ikilemeleri şu şekilde tanımlar: *“İkileme, anlatım gücünü arttırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılmasıdır.”* (HATİBOĞLU, 1981, s. 12)

Saadet Çağatay ise ikileme adlandırmasını Latince yapar. İkileme için “Hendiadyoin” sözcüğünü tercih eder. Çağatay’ın tanımlaması ise şu şekildedir:

“Aynı manada yahut yakın manadaki iki kelimenin bir tek kelime gibi anlam ifade etmesine hendiadyoin denir. Hendiadyoinler ekseriye iki sinonimden ibarettir. Bunların yanında birbirini tamamlayan, bazen de birbirinin karşılığı hatta zıddı olan kelimelerden mürekkep Hendi-n’ler vardır ki bu gibi teşkillerin kısımlarına antonyme deriz.” (ÇAĞATAY, 1978, s. 29)

Yeşim Aksan, ise makalesinde ikileme tanımlamasına daha çok anlam yönünden bakarak açıklamıştır:

“İkileme bir sözcüğün ya da yansımali bir birimin ya da bir kısmının yinelenmesi; ya da sözcüğün anlam özellikleri açısından eş anlamlı, zıt anlamlı, anlam açısından ilişkili olabileceği başka bir sözcükler birlikte kullanılmasıyla oluşturulan anlam birimidir.” (AKSAN Y. , TÜRKÇEDE ZAMAN ANLATIMI VE KİMİ İKİLEME YAPILARI, 2001, s. 115)

Mehmet Hengirmen, çalışmasında ikilemelerimizi diğer dillerle karşılaştırmış, kullanımından bahsetmiş, ve tanımını yapmıştır.

“Anlatımı daha güzel ve etkili duruma getirmek için aralarında ses benzerliği bulunan yakın, aynı ya da zıt anlamlı sözcüklerin yan yana kullanılmasına ikileme denir. İkilemeler genellikle iki sözcükten oluşur. Kimi zaman üç sözcükten oluştuğu da görülür. İngilizce, Almanca, Fransızca, Arapça, Farsça gibi dillerde ikilemelerin sayısı otuz kırkı geçmez. Bu nedenle ikilemeler Türkçenin en büyük ve önemli özelliklerinden biridir. Anlatımda tekrar ve ahenk öğrenmeyi kolaylaştırır. İkilemelerin de en önemli özelliği sözcüklerin tekrarı ve bu tekrardan oluşan ahenktir. Ses benzerliği olan sözcüklerin yan yana kullanılışı hem anlamı pekiştirir hem ahengi artırır. Böylece dil şiirsel bir güzellik kazanır. Türkçenin mucizevi güzelliğinde ikilemelerin büyük payı vardır.” (HENGİRMEN, 2002, s. 411)

İkilemeler, Türkçenin en eski dönemlerinden beri kullanılmıştır. Türkçe’nin ilk yazılı eserleri niteliğindeki Orhun Anıtlarında da çokça ikileme görülmektedir. Uygur metinlerinde de ikilemelere sıkça rastlanmaktadır. Bu dönemdeki ikilemeler üzerine çalışan Mehmet Yastı, şu ikilemeleri tespit etmiştir. Göktürk ve Uygur metinlerinde geçen ikilemeler ve günümüz Türkçesi karşılıkları şu şekildedir:

“**Altun kumuş** “altın ve gümüş”, **arkış tirkiş** “kervan kabile”, **at ku** “ad ve ün”, **bag bodun** “boyar ve kabileler”, **baglar bodun** “beyler ve halk”, **ab bark** “ev bark”, **kız koduz** “kızlar ve kadınlar”, **kun kul** “cariye ve erkek köle”, **kurt konuz** “börtü böcek”, **yabız yablak** “sefil ve perişan”, **yok cıga** “yok yoksul”, **yurtda yolta** “dağda bayırda”, **olu yitu** “öle yite”, **yir sub** “yer ve su”, **ida taşda** “ormanda ve kayalıklarda”, **tunlu kunlu** “gececi gündüzlü”, **ecum apam** “atalarım ve dedelerim”, **ağış barım** “mal mülk”, **yarıkınta yalmasınta** “zırhında kaftanında”, **tebliğ kurluğ** “hilekar ve sahtekar”, **icin taşın** “içini dışını” gibi çok sayıda ikilemenin kullanıldığını görmekteyiz. Uygur Türkçesi metinlerinde geçen ikilemelere ise **a_uru** **a_uru** “yavaşça, sessizce, yavaşçacık”, **adru adru** “ayrı ayrı”, **ağır ağır** “ağırbaşlı, pek ciddi, şerefli”, **a_uru tur_uru** “doğru, müstakim”, **asan tukal** “sağ ve selamet, sağ-esen”, **basa basa** “durmadan, fazlasiyle”, **birar birar** “birer birer”, **birin birin** “teker teker”, **bakiz balguluk** “açık, sarıh, belli”, **arklığın arksizin** “ister istemez”. (YASTI, 2007, s. 53)

Kaşgarlı Mahmud Divanü Lugat-it Türk adlı eserinde Oğuzların sözcükleri ikilemeli olarak kullandığını söyler ve Oğuzların dilini şu şekilde anlatır:

“Bilinmelidir ki Oğuzların dili incedir, Türklerin birisi asıl ve kök öbürüsü takıntı olmak üzere çift olarak kullandıkları her bir ismin ve fiilin Oğuzlar takıntı olanını kullanırlar. Halbuki öbür Türkler, bunu tek olarak söylemezler. Söz gelimi, Türkler bir şeyi kattıkları zaman

kattı kardı, derler. Burada kök olan kattı'dır. Kardı kelimesi takıntıdır. Oğuzlar bir şeyi bir şeyle karıştırdıkları zaman kardı deyip asıl olanı bırakırlar. Yine böyle Türkler edgü yawlak derler, iyi kötü demektir. Edgü = iyi, yawlak = yawuz, kötü, anlamındadır. Bu ikisini birlikte kullanırlar. Tek olarak birisini kullanmazlar. Oğuzlar ise bunları tek, yalnız olarak tanırlar.” açıklar. (ATALAY, 1998)

Türkçede aynı kökten olan iki sözcüğün farklı türde kullanılıp yan yana getirilmesiyle oluşan söz öbekleri vardır. Bu söz öbekleri ile ilgili olarak Vecihe Hatiboğlu şu açıklamayı yapar:

“Aynı kökten değişik biçimde kurulan iki sözcüğün yan yana kullanılması kavramda ayrıca bir güç, bir pekiştirme sağlamadığından ikileme sayılmaz; bunlara kökteşleme denir. Örtü örtmek, ütü ütölemek, yazı yazmak, yemek yemek ve benzerleri ikileme değildir.” (HATİBOĞLU, 1981, s. 18)

Türkçede tekrarların/yinelemelerin de bir tür ikileme olduğu konusunda pek çok araştırmacı hemfikir durumdadır. Değişik sözcük türlerinden sözcüklerin yan yana gelerek tekrarlanması da bir ikileme oluşturmaktadır. Türk dilinde çok sık kullanılan bu tekrar guruplarıyla ilgili bir makale yazan Osman Nedim Tuna, tekrarların dilimiz içerisindeki önemine dikkat çekerek konuyla ilgili olarak şunları söylemektedir:

“Tekrarlar, Türk dilinde, bilhassa en uygun şartlar altında 7-8 asırlık bir gelişmeden sonra iyice gürbüzleşen ve güzelleşen Türkiye Türkçesinde önemli bir yer tutar. Sözlerin belli kurallara bağlı kalarak böyle yan-yana kullanılmaları, dilimize kelime yaratma zenginliği, faaliyetlerin her türlüünün, en ince şekilde söz ile ifadesini mümkün kılan fiili şekiller zenginliği, tasvir zenginliği ve güzelliği... gibi çok esaslı güzellikler kazandırmıştır. (TUNA, 1949, s. 429)

Doğan Aksan da aynı sözcüğün tekrarıyla kurulan ikilemelerin dilimizde sıkça kullanılmasından ve dilimiz içerisindeki işlevlerinden bahsederek kitabında şunlardan bahsetmektedir:

“Türkçede aynı sözcüğün yinelenmesiyle kurulan ikilemelerin sık kullanılması, zihinde bir kavramın algılanması sırasında onun pekiştirilmesi, güçlendirilmesini sağlayan bir anlatım biçimidir.” (AKSAN D. , 2016, s. 129-130)

Dilimizde bir de /m/ önsesi ile yapılan ikilemeler de bulunmaktadır. Bu tür ikilemelerle ilgili farklı tanımlar kullanan araştırmacılar vardır. Örneğin, Muharrem Ergin bu tarz ikilemelere bir tekrar grubu olarak bakar ve “İlâveli Tekrarlar” olarak adlandırır. Ergin, konuyla ilgili şunları söylemektedir:

“Başa bir ses ilâve edilenlerde vokalle başlayan kelimelerin doğrudan doğruya başına, konsonantla başlayanların o konsonantı kaldırılarak yerine bir m sesi getirilir. Böylece elde edilen kelime tekrarın ikinci unsuru olarak kullanılır. adam madam, su mu, iş miş, koştu moştı, deniz meniz” (ERGİN, 2012, s. 378)

Bu tarz söz öbeklerine bir tekrar grubu olarak değerlendiren bir diğer araştırmacı da Doğan Aksandır. Aksan, bu ikilemelerle ilgili olarak şu açıklamayı yapmaktadır.

*“Önsesi /m/ ile değiştirilerek ikinci kez kullanılan bir sözcükle oluşan ikileme örneklerinde yine pekiştirmeli, güçlü bir anlatım gerçekleşmektedir: “Kadın tutmamışlar yerine “Kadın **madın** tutmamışlar” “Herhangi bir silah görmedim” yerine “Silah **milah** görmedim” çok daha etkili bir anlatım sağlar. Dikkat edilecek olursa bu kullanım biçimi daha çok olumsuz yargılarda, bunların pekiştirilmesi için başvurulmuş bir yolu gösterir. Bununla birlikte, olumlu anlatımlarda da; “Kitap **mitap** aldık” ya da “Çadır **madır** gerekli” gibi tümcelerde kullanıldığı görülür.”* (AKSAN D. , 2016, s. 130-131)

Bu türden yapılara Doğan Aksan'ın değindiği /m/ önsesiyle yapılan ikilemelerin olumlu ve olumsuz yargılarda kullanımıyla ilgili olarak Talat Akaslan tartışmaya farklı bir boyut kazandırır. Bu tarz oluşturulan ikilemelere “yarı ikileme” diyen Akaslan bu ikilemelerin kipsellik ile olan ilişkilerinden bahseder. Yarı ikilemeleri “hece ikilemesi” ve “m-’li ikileme” olarak ikiye ayıran Akaslan, bildirisinde konuyla ilgili olarak şunları söyler:

“Yarı-ikileme de öncelikle kipsellikle ilintilidir. sözceleyen kavramlara, sözcenin içeriğine ve muhataplarına ilişkin tasarımlarının niteliği ile bir açıklama bulur. Bu bakımdan, “hece ikilemesi” ile “m-’li ikileme” farklı iki kipsel tutumu yansıtır: sözlüksel birimlerin türüne ve bağlama göre farklı biçimde de olsa, “hece ikilemesi” sözceleyen kendi algılamalarına ya da eş-sözceleyene atfettiği şeyleri hem geçerli kıldığı (“asserter”), hem olumladığı (“valider”), “m-’li ikileme” ise, geçerli kıldığı ama olumlamadığı, olumlamakta tereddüt ettiği bir tasarımılamayı ifade eder.” (AKASLAN, 2004)

Sonuç olarak Akaslan da Aksan gibi /m/ önsesiyle yapılan ikilemelerin daha çok olumsuz yargılarda kullandığıyla ilgili hemfikirdir. İkisinin de dediği gibi bu tür ikilemeler tümceye bir genelleme vermek ile birlikte olumlu ya da olumsuz yargı belirtme durumunun bağlam içerisinde ve konuşanın yani sözceleyenin kendi durumuna göre değiştiği görüşündedir.

/m/ önsesiyle yapılan ikilemeler Türkçemizde “m” sesiyle başlayan sözcükler hariç diğer bütün sözcüklerin eğer konsonant ile başlıyorsa değiştirilerek, vokal ile başlıyorsa /m/ sesi eklenerek yapılabilmektedir. Bu yüzden de bu tür ikilemelerde belli başlı bir kalıplaşmadan söz etmek pek mümkün değildir. Bu tür söz öbekleri yapı olarak ikileme olmasına rağmen anlam olarak bir kalıplaşma göstermemektedir. Daha çok bağlam içerisinde bir genelleme yapmak için kullanılmaktadır.

Dilimizde “m,p,r,s,l,a,e” harfleri ile yapılan “masmavi, kıpkırmızı, bembeyaz, tertemiz, çırpıplak, çırılçıplak, çepeçevre, sapasağlam” gibi pekiştirmeler kimi araştırmacılar tarafından ikileme olarak görülmüştür. Yeşim Aksan ve Muharrem Ergin gibi araştırmacılar bazı adların ilk heceleri alınarak sonra ona uyan bu dört harften biri eklenerek ardından adın kendisi de eklenerek yani (Adın ilk hecesi+ {m,p,r,s,l,a,e}+adın kendisi) (ma+s+mavi=masmavi) ya da (Adın ilk iki harfi+{m,p,r,s,l,a,e}+adın kendisi) (dü+m+düz=dümdüz, da+p+dar=dapdar) şeklinde oluşturulan yapıları araştırmalarında ikileme olarak almışlardır. Necmi Akyalçın, bu duruma “ “ip” ve “m, p, r, s” Yapılı Türkçe İkilemelere İlişkin Sorunlar” adlı makalesinde karşı çıkmaktadır. Bu şekilde karşımıza çıkan yapıların asıl sözcüğü daha belirgin ve pekişmiş bir hale getirmek dışında başka bir özelliğinin bulunmadığına değinen Akyalçın, makalesinde şunları söylemektedir:

“Bu oluşturulan yeni sözcük de asıl sözcüğü daha belirgin, pekişmiş duruma getirir. Ancak bu yapı görüldüğü gibi tek sözcükten oluşur. Oysa ikileme sözcüğünün tanımı yapılırken en az iki sözcükten oluşan öbek denmektedir. Pekiştirme sözcükleri ise tek sözcük olmalarıyla zaten bu tanımın dışında kalmaktadır.” (AKYALÇIN, 2008, s. 338)

Yine bazı araştırmacılar pekiştirme sözcükleriyle ikileme olabileceğini ve bunlara “İlâveli Tekrarlar” dendiğinden bahsetmektedirler. Örneğin, Süer Eker konuyla ilgili şunları söylemektedir:

“İlâveli tekrar olan ikilemelerden bazıları şunlardır: apaçık, bembeyaz, kupkuru, büsbütün, darmadağınık, çepeçevre, koskocaman. Bunların benzerleri daima bitişik yazılır.” (EKER, 2005, s. 503)

Muharrem Ergin ise konuyu şu şekilde anlatmaktadır:

“Başa hece ilâve edilenlerde umumiyetle bir kısım sıfatların ilk heceleri alınır; bu hecelerin sonuna vokalle bitiyorlarsa doğrudan doğruya, konsonantla bitiyorlarsa o

konsonantları atılarak *m, p, r, s* seslerinden biri getirilir; meydana gelen, ilk heceden doğma bu unsur ayrı bir kelime gibi asıl kelimenin önüne getirilir; böylece hece tekrarına dayanan, bir bakıma tekrar diyebileceğimiz bir gurup ortaya çıkar: *düm düz, yem yeşil, ap açık, sap sarı, çar çabuk, çır çıplak, büs bütün, kas katı* misallerinde olduğu gibi. Bazen *p*'den sonra bir *a, e, r*'den sonra bir *ıl, il* getirildiği de görülür: *sapa sağlam, güpe gündüz, düpe düz, çırıl çıplak* misallerinde olduğu gibi.” (ERGİN, 2012, s. 25)

Necmi Akyalçın bu duruma da karşı çıkar ve bu tarz yapıların ikileme olamayacağını, bunların ikileme mantığına uymadığını söyler. Bu tür yapıları ikilemeler ile karşılaştıran Akyalçın, konuya “*Pekiştirme Sözcükleri, Sıfat Tamlaması veya İkileme Midir?*” adlı makalesinde açıklık getirmektedir.

“Bunlara ilaveli tekrar; yani ikileme diyecek olursak şöyle bir durumla da karşılaşırız: *tas tarak, çul çaput, çer çöp* ve benzeri ikilemeleri *tas+ı tarak/ğ+ı, çul+a çaput+a, çer+den çöp+ten* gibi eklerle kullanabilmekteyiz. Ancak *ye+m yeşil, te+r temiz, kı+p kızıl, ma+s mavi, ya+p+a yalnız* gibi yapıları ayrı yazdığımızda ve bir tür ikileme saydığımızda *yem+i yeşil+i, ter+e temiz+e, kıp+tan kızıl+dan, mas+ın mavinin* veya *yapa+dan yalnızdan* biçiminde kullanabilmemiz çok zordur. Eğer bunlar ikileme olsalardı bir şekilde ikilemelere getirdiğimiz eklerle kullanılabilmeleri gerekirdi.” (AKYALÇIN, 2017, s. 31)

Yukarıda sözü edilen açıklamalar doğrultusunda, çalışmada da pekiştirme görevli yapılar ikileme olarak değerlendirilmemiştir. Bu tür yapılar, ikilemeler gibi anlama genelleme, güçlendirme gibi zenginlik katmamaktadır. Sadece cümleyi daha belirgin ve pekişmiş bir hale getirmektedir. TDK'nin internet sitesinde yer alan “Güncel Türkçe Sözlük” adlı sözlükte bu tür yapılara verilen anlamlara bakılırsa durum daha iyi anlaşılacaktır:

“**Dapdar:** Çok dar” (TDK. Türk Dil Kurumu, <https://www.sozluk.gov.tr> (Erişim Tarihi: 20.11.2019)

“**Dümdüz:** Çok düz” (TDK. Türk Dil Kurumu, <https://www.sozluk.gov.tr> (Erişim Tarihi: 20.11.2019)

“**Aşağı yukarı:** 1) Bir baştan bir başa. 2) Tama yakın, yaklaşık olarak.” (TDK. Türk Dil Kurumu, <https://www.sozluk.gov.tr> (Erişim Tarihi: 20.11.2019)

“**İleri geri:** 1) Ayrıntıları düşünülmeyen. 2) Rastgele, gelişigüzel.” (TDK. Türk Dil Kurumu, <https://www.sozluk.gov.tr> (Erişim Tarihi: 20.11.2019)

Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere bu tür yapılarda bir anlam zenginliği yoktur. Sadece sözcüğün anlamı pekiştirilmiş ve daha kuvvetli bir hale gelmiştir.

Her sözcüğün bir anlamı vardır. Dilde anlamsız bir sözcük olamaz. Sözcüklerin kendi anlamlarının olmasının yanında bir de tümce/bağlam içerisindeki anlama da kattıkları bir değer vardır. İkilemelerin de başlıca bir anlamları vardır. Bu konuda Necmi Akyalçın, *Türkçe İkilemeler Sözlüğü (Tanıklı)* (AKYALÇIN, 2007) adlı bir sözlük hazırlamıştır. 694 sayfa olan eser içerisinde Türkçemizdeki ikilemeleri ve anlamlarını vermektedir. Oldukça hacimli olan bu eser Türkçemizde ne kadar çok ikileme olduğunu gözler önüne sermektedir.

İkilemeler iki sözcüğün bir araya gelmesiyle tek bir anlam, yani tek bir sözcükmüş gibi bir mana ifade eder. Doğan Aksan bu durumu şöyle açıklar:

“İki ayrı gösterge, tek bir gösterge olarak, belli bir gösterilene sahip olur; zihinde kimi kez tek tek çözümlenme yerine yeni bir kavramın oluşmasını sağlar. **İyi kötü** ikilemesinde nitelenen eylem ne iyi ne de kötüdür; ikisi ortası, orta karar bir niteleme söz konusudur.” (AKSAN D. , 2016, s. 128)

Yukarıda kimi araştırmacıların ikileme tanımlarını verdik. Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere ikilemelerin ana görevi anlamı güçlendirmek, anlamda bir genelleme veya bir genişleme meydana getirmektir. Bu yüzden de ikilemede kullanılan sözcükler genellikle gerçek anlamı ile kullanılan somut sözcüklerdir. Ancak yaptığımız incelemede gördük ki bazı sözcükler somut anlamdan sıyrılarak soyut bir anlama geçmiştir. Böylece de gerçek anlamının dışında değişmece/mecaz bir anlam ortaya çıkmıştır. Bu da gösteriyor ki ikilemeler illa somut anlamda olmak zorunda değildir. İkilemeleri kimi araştırmacılar deyim olarak da kabul etmektedir.

Bu konuda Hengirmen şunları söylemektedir:

“İkilemeyi oluşturan sözcüklerden birinin anlamı varsa, bu ikileme deyim olarak kabul edilebilir.” (HENGİRMEN, 2007, s. 30)

Hengirmen, bu söylemiyle arkasından gelen bir kısım araştırmacıyı da etkilemiştir. Örneğin, Metin Yurtbaşı ve İsmail Parlatır gibi araştırmacılar eserlerinde gerçek anlam boyutunun dışına çıkamamış ikilemeleri deyim olarak almıştır.

Metin Yurtbaşı, *“Sınıflandırılmış Türkçe Deyimler”* adlı sözlüğünde; **Kıpır kıpır:** Canlı (YURTBAŞI, 2004), **Çoluk çocuk:** Acemi aile (YURTBAŞI, 2004), **Günlük Güneşlik:** Açık, aydınlık (YURTBAŞI, 2004) gibi ikilemeleri eserine deyim olarak almıştır.

İsmail Parlatır da **Eninde sonunda:** En sonunda, işi nihayetinde (PARLATIR, 2008), **Filan falan:** Şu veya bu (kimse) (PARLATIR, 2008), **Yalan yanlış:** Gerçek dışı, asılsız (PARLATIR, 2008) gibi ikilemeleri eserinde deyim olarak almaktadır.

Necmi Akyalçın’ da *“Deyim ve İkileme İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”* adlı makalesinde bu konu üzerinde durmuştur. Deyim ve ikilemenin birbirinden farklı olduğunu anlatan Akyalçın konuyla ilgili şunları söylemektedir.

“Deyimleri oluşturan sözcükler bir bütün halinde kaynaşarak gerçek anlamlarının dışında bir anlam ifade ederlerken; ikilemeler çoğunlukla gerçek anlama yakın bir anlam ifade eden ve anlamı pekiştiren söz öbekleridir. Bu nedenle ikilemelerin tek başlarına deyim olarak değerlendirilmesi doğru bir yaklaşım değildir.” (AKYALÇIN, 2019, s. 93)

Bir ikilemenin deyimi oluşturan unsurlardan biri olması onun ikileme olmadığı anlamına gelmez. İkilemeler deyim içinde de bulunabilirler. Bir ikilemenin deyim içinde olması onun tümceye kattığı anlam boyutunda bir değişiklik yaratmaz.

L. Wittgenstein *“Bir sözcüğün anlamı onun dil içindeki kullanımıdır”* diyerek sözcüğün anlamının dil içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Doğan Günay ise bu konuda şu açıklamayı yapmaktadır:

“Yapısalcıların incelemesine göre, bir dilsel gösterge, dilde iki temel ilişki (dizisel ve dizimsel) bağı içinde yer alabilir. Anlambirincikler, bir söylemde var olan diğer anlambirinciklerle dizimsel ilişkiler kurar.” (GÜNAY, 2018, s. 30)

Çalışmada, bu dizimsel ilişkiler üzerinden olaya bakarak ikilemeleri tümceye kattığı anlam bağlamında incelenmiştir.

Bu çalışmada kaynak eser olarak Yaşar Kemal’in *“Üç Anadolu Efsanesi”* adlı kitabındaki *“Koroğlu”* öyküsü alınmıştır. Yaşar Kemal’in eserleri daha önce pek çok çalışmaya konu olmuştur. Bu çalışmalar zaman zaman edebi düzlemde zaman zaman da dilsel düzlemde yapılmıştır. Yaşar Kemal, eserlerinde yöresel ağızları kullanmanın yanında ölçünlü Türk dilini de oldukça güçlü bir şekilde kullanır. Çalışmamızdaki asıl gayemiz yazılan bir öyküdeki ikilemeleri ortaya koyarak incelemek ve Türk dilinin anlam dünyasına katkıda bulunmaktır.

İkilemelerin Cümleye Kattığı Anlama Göre Sınıflandırılması

GÜÇLENDİRME:

- Her bahar açan menekşesi dize kadar çıkar, ova yaz sonuna kadar **dalga dalga** menekşe kokardı. (s.11)
- Toprak **bölük bölük** bölündü. (s.11)
- Kır at **diye diye** öldü. (s.16)
- Şu Bolu Beyinden, şu **kadir kıymet** bilmez zalimden, şu en değerli adamını pula, küçük bir kızgınlığa satan sütsüzden, şu gözlerinin ışığını çalan lanetlemeden öcünü nasıl alacaktı? (s.25)
- Yol kesen, seyrek basan, ardiye malı, kazanda kaynamaz, **ipten kazaktan** kurtulmuşun tümü sokaklarda. (s.26)
- Artık bundan sonra herkes Köroğlu diyecek, **adı sanı** unutulup gidecekti. (s.30)
- Babasını, yüreği parçalanarak süzdü, sonra **anlı şanlı** kır tayı içeriye çekti. (s.32)
- Şimdi var git, şu ark altındaki beyin on iki öküzlük kötenle sürülmüş insan boyu deşilmiş tarlasına, **boydan boya** iki gün su bırak. (s.34)
- Kırat, menekşelikte **yavaşıladıkça yavaşıladı**. (s.45)
- Olmalı da insanoğlu şöyle bir **sere serpe** yaşamalı. (s.49)
- Ruşen Ali derenin kıyıcığın bir çalının içine **yumuldukça yumulmuş**, korkusundan eli ayağı buz kesilmiş, tir tir titriyordu. (s.51)
- Ruşen Ali derenin kıyıcığın bir çalının içine yumuldukça yumulmuş, korkusundan eli ayağı buz kesilmiş, **tir tir** titriyordu. (s.51)
- Ruşen de üstündeki dehşet çalkantıdan kurtulmak için yere **yapıştıkça yapışıyor**. (s.51)
- Alayları **bozuk bozuk** bozarsın ... (s.56)
- Köroğlu yumuşacık olmuş, o az önce **bağırıp çağırın** adamdan şimdi eser bile kalmamıştı. (s.60)
- Köroğlu yemeğini yedi, **hoş beşten** sonra uydular. (s.62)
- Kel Vezir'in oğluna gelin olmadan baba toprağını **doya doya** seyredeceğim. (s.66)
- **Hoş beş** sürüp giderken, aşık yorgunluğunu çıkarırken pencereden bir de baktı ki ne görsün. (s.67)
- Sana gösteririm **zartı zortu**. (s.69)
- İki Dakka otursan da **hoş beş** etsek de öyle atına baksan olmaz mıydı? (s.75)
- **Kadir kıymet** bilmez Bolu Beyi. (s.80)
- **Düştü düştü** de çocuk bu dünyanın en azılı adamının ağzına düştü. (s.88)
- **Düştü düştü** de çocuk bu alıcı kuşun pençesine düştü. (s.88)

KESİNLİK:

- İnsanoğlu şu dünyada neyi arar, **arasa arasa** dostluğu, kardeşliği arar, sözü çok uzatmak neye yarar... (s.9)
- Koca Yusuf aygırın kısrağa aştığı saati **dakikası dakikasına** yazdı. (s.20)
- Koca Yusuf bunu da **dakikası dakikasına** deftere yazdı. (s.20)
- Adlarını Osmanlı içinde küçük **düşürmese düşürmese** bu taylar düşürmezdi. (s.24)
- Zağar bunca dövüşte işkembesini elinden kaptırmak değil, ne **yapıp yapmış** kısmetinin ucunu bile göstermemişti öteki itlere. (s.27)
- Artık her gün eve **tamı tamına** ucu bile kopmadan iki ekmek geliyor. (s.29)

- **İster istemez** götürecekti. (s.32)
- Beye **hay hay** beyim, Seyis Yusuf'u gözümden iste, hemen alır gelirim dememiş miydi? (s.41)
- **Olmaz olmaz**, bu beyler adam değil ki, kendi faydalarından başkasını düşünmezler. (s.64)

SIRALAMA:

- Biz başlayalım Köroğlu'nun hikayeleri anlatmaya **birer birer**. (s.9)
- Padişahlar, beyler onlardan **yılkı yılkı** atlar alıyorlardı. (s.11)
- Yusuf bu güzel günde **yılkı yılkı** atlarını deniz kıyısındaki otlağa salıvermiş, kendi de bir tepeye yan gelmiş atlarını seyrediyordu. (s.18)
- Geceleri **tavla tavla** geziyor, kır ata şöyle, doru ata böyle, gök atın dizini, kula atın gözünü diye emirler veriyordu. (s.21)
- Koca Yusuf gitti, **yılkı yılkı** atların içinde aradı, tavlalara gitti, tavla tavla atların içinde aradı.
- Tüyleri keçe gibi derilerine yapışmış, kemikleri iskelet kalmış, dur da yanlarından kemiklerini **birer birer** say. (s.24)
- Kiminin kulağı, kiminin kuyruğu kopmuş, kiminin gözü çıkmış, **birer birer** çekilip gittiler. (s.27)
- Koca Yusuf, elini uzatıp tayları **teker teker** yokladı. (s.30)
- Koca Yusuf kır tayın sırtını **yoklaya yoklaya**, bir gün geldi ki tavlada bir ışık gölgesinin sızıltısı bile kalmadı. (s.33)
- **Sıra sıra** koç yiğidi dizersem ... (s.39)
- Kırata gelince, hay maşallah **taştan taşta**, kayadan kayaya keklik gibi sekip gidiyor. (s.45)
- Kırata gelince, hay maşallah taştan taşta, **kayadan kayaya** keklik gibi sekip gidiyor. (s.45)
- Gittiği yer orman olsa ağaçların doruklarına **basa basa** gidecek, hay maşallah. (s.45)
- Gökyüzüne baktı, gökyüzündeki yıldızlar da birbirine girmişler, kimi **oradan oraya** akıyor, kimi kümelenmişler, bir araya gelmişler tozutarak, bir top olmuşlar, karanlıktan karanlığa uçuyorlar. (s.51)
- Zor düşmanı **bölük bölük** bölende ... (s.56)
- **Sıra sıra** koç yiğitler dizersin ... (s.56)
- Düğün gününe kadar da bir şeyler, bir mucize bekleyecek, mucize gerçekleşmez, Ruşen Ali gelmezse Telli Nigar kaçacak yıllarca da olsa **diyar diyar** dolaşıp sevdiğini bulacaktı. (s.63)
- Malum ya, erenler oturmuş ırmağın kıyısına herkesi **dengi dengine, dengi dengine** yazar suya atarlarmış. (s.64)
- Üç adamı bir an içinde, göz açıp kapayıncaya kadar yere yıktı, **üst üste** yığdı, sonra da ellerini bağladı, şuraya koydu. (s.77)
- Köroğlu o anda üçünü de **üst üste** yığdı. (s.78)
- Köse Kenan Bolu Beyini, Köroğlu'nun babasını, Telli Nigar'ı, herkesi her şeyi **bir bir** biliyordu. (s.80)
- Baktı ki adamların hepsini **teker teker** yere serdim. (s.82)

ZAMAN BELİRTEN:

- Bir de buradan bizden önce **gelmiş geçmiş**, bir hoş sada olmuş, Köroğlu hikayeleri anlatan ustalarımıza canı gönülden bir selam uçuralım. (s.9)
- “Sağ ol, var ol beyim. Sana öyle atlar yetiştireceğim ki, bu atları dünya, dünya **oldu olalı** görmemiş olacak.” (s.17)
- **Vakti saati** gelince, Koca Yusuf boz kısrağın başını beklemeye başladı. (s.21)
- Bey bu atlar yüzünden **yıllar yılı** düşman olduğu padişahla barışacaktı. (s.23)
- Karar vermişti, artık **yıllar yılı** deniz kıyısında bekleyecekti. (s.24)
- **Sabah sabah** huzuruma gelmişsin. (s.31)
- **Yetiştirdi yetiştirecek**. (s.45)
- Yiğitlikte de hilede de şu yeryüzü, yeryüzü **oldu olalı** Köroğlu’nun üstüne bir adam daha görmedi. (s.59)
- Bu düğün öyle bir düğün ki böyle bir düğünü yeryüzü yeryüzü **oldu olalı** görmemiştir. (s.66)
- İşte bu Köse kendini **bildi bileli** Çamlıbel’i tutmuş, burada yol kesiyor, kervan soyuyor, obalar donatıyordu. (s.77)

SORU:

- Bu Koca Yusuf kimdi **neyin nesiydi**? (s.10)
- Bu atların nereden geldiğini, **neyin nesi** olduklarını bana söyleyecek birisi çıkarsa içinizden, dilesin benden dilediğini. (s.37)

GENELLEME:

- Atlardan sonra insanlar da dayanamayıp yorganını alan, **çoluğunu çocuğunu** arkasına takan ver elini İstanbul, ver elini Adana, Urfa, ver elini İzmir deyip gittiler. (s.11)
- Artık evlen de **çoluk çocuk** sahibi ol! (s.17)
- Koca Yusuf yanındaki ağacın bedenine sarılmış, esen ulu rüzgardan kendini korumak, onun önüne düşüp denize, dalgalara sürüklenmemek için elinden geleni yapıyor, bu delirmiş dünya karşısında şaşkın, **dili damağı** kurumuş, sonucun neye varacağını bekliyordu. (s.18)
- Şu darı dünyada neyim varsa, **malım mülküm**, atlarım, varım yoğum, neyim varsa şu kır aygırı bir daha görmek için verirdim. (s.21)
- Şu darı dünyada neyim varsa, malım mülküm, atlarım, **varım yoğum**, neyim varsa şu kır aygırı bir daha görmek için verirdim. (s.21)
- Üstelik de üstü başı paramparça, **kıçı başı** görünen, dilenci kılıkli birisiydi. (s.26)
- Kendi üstüne gelen kocaman köpeklerle öylesine yumulup dalıyordu ki, köpek neye uğradığını bilemiyor **kan revan** içinde arkasına bile bakmadan başını alıp gidiyordu. (s.27)
- Gayrı canına tak demiş, **tepeden tırnağa** yürek kesilmişti. (s.28)
- Bolu Beyi bütün **varını yoğunu**, üstüne de beyliğini verse bu kadar sevinmezdi. (s.28)
- Oğlum, sen **onu bunu** bırak da beni dinle. (s.32)
- **Yer gök** çamur kesti. (s.34)
- Baba, sen görmüyorsun, **yer gök** çamur. (s.34)
- Kalırsanız kalırsınız orada, gelerseniz, gözümün öcü, **fakir fıkaranın** öcü alındı demektir beyden. (s.35)
- **Malım mülküm** onun olsun. (s.37)

- **Hırlıyı hursızı** toplayacak, caniyi, katili, eşkıyayı, yol keseni toplayacak, başımıza bela kesilecek. (s.41)
- Ruşen Ali derenin kıyıcığına bir çalının içine yumuldukça yumulmuş, korkusundan **eli ayağı** buz kesilmiş, tir tir titriyordu. (s.51)
- **Yurt yuva** kurmadan, babasının öcünü almadan, Çamlıbel'e kale dikmeden bir can yoldaşı bulup getirmek ... (s. 57)
- Çünkü Bolu Beyi'nin **eli kolu** uzundu. (s.62)
- Nigar Hatun'a da **kız kadın** demeye kimsenin dili varmaz. (s.64)
- **Başak maşak** vermez. (s.64)
- Çamlıbel'den başka yerde **yurt yuva** kurmamasıya... (s.74)
- Yiğit olan yiğide, sevdiğine **yoluyla yordamıyla** davranmak düşer. (s.75)
- Pınar çağılıyor, **yer gök** çiçek kokularıyla kokuyordu. (s.75)
- Ve bu yürek yalnız **fakir fıkara** için çırpınıyordu. (s.77)
- **Fakir fıkara** da öyle perişan kalır. (s.77)
- Şu yöremizdeki binlerce obadaki **fakir fıkaranın** ekmeği senden sorulacak. (s.84)
- Başka **işim gücüm** yok. (s.79)
- Delilerini doyurdu, **fakire fıkara** dağıttı. (s.90)

BELİRSİZLİK:

- Yüzlerce, yeleli rüzgarda kısarak, arkalarında tayları, ovada başı boş, **oradan oraya**, özgür, mutlu koşar dururlardı. (s.11)
- Ve kudurmuş mavi, ulu denizin üstünü yıldırım gibi **oradan oraya** koşan, çatışan şimşeklenen kara bulutlar sardı. (s.18)
- Ovadaki atlar neye uğradıklarını şaşırılmışlar, yeleleri kuyrukları savrularak **oradan oraya** koşuyorlardı. (s.18)
- İşte padişaha layık atlar **olsa olsa** bunlardır. (s.24)
- Malum beylerin **sağı solu** belli olmaz. (s.25)
- Bu zalim beylerin anlayışı, insanlığı, dostluğu **olsa olsa** bu kadar olurdu. (s.25)
- Uçsuz bucaksız tavlada **oradan oraya** dolaşıp duruyorlardı. (s.30)
- **Öldürür öldürür**. (s.46)
- Gökyüzüne baktı, gökyüzündeki yıldızlar da birbirine girmişler, kimi **oradan oraya** akıyor, kimi kümelenmişler, bir araya gelmişler tozutarak, bir top olmuşlar, karanlıktan karanlığa uçuyorlar. (s.51)
- Kırat da altında, kulaklarını düşürmüş, bir ölümcül eşek gibi içine yumulmuş, o da üstündeki sahibi gibi düşünceli, umutsuz, yılgın başını **oradan oraya, oradan oraya** vuruyordu. (s.58)
- Sayenizde **üç beş** kuruş kazanayım. (s.69)
- Kıratı **yakalasa yakalasa** onun atı yakalardı. (s.70)

NİTELEME:

- Dünyayı **cins cins**, ıslıl ıslıl, boy boy, renk renk atlarla donatmak işleriydi. (s.11)
- Dünyayı cins cins, **ıslıl ıslıl**, boy boy, renk renk atlarla donatmak işleriydi. (s.11)
- Dünyayı cins cins, ıslıl ıslıl, **boy boy**, renk renk atlarla donatmak işleriydi. (s.11)
- Dünyayı cins cins, ıslıl ıslıl, boy boy, **renk renk** atlarla donatmak işleriydi. (s.11)
- Burası bereketli, taş eksen biter, **çayır çimen** düz bir ovaydı. (s.11)
- Toz bulutlarını **yara yara** kıtlık diyarından çıktı. (s.12)

- Burası sulak, **bağlık bahçelik** bir yerdi. (s.16)
- **Direk direk** toz yekindi oavadan, denizden. (s.18)
- Yer, gök, deniz birbirine karıştı her şey, ağaçlar, çiçekler, bulutlar, atlar, kumlar, otlar **karman çorman** oldu. (s.18)
- **Pırl pırl**, büyük gözleri ışıık içinde bir atın başıydı bu. (s.19)
- Gövdesi suyun içindeki at, denizi **yara yara** kıyıya doğru yıldırım gibi geliyordu. (s.19)
- **Kimsiz kimsesiz**, üstelik de iki gözden yoksun, elsiz ayaksız, dilsiz belsiz bir fıkaraıydı. (s.25)
- Kimsiz kimsesiz, üstelik de iki gözden yoksun, **elsiz ayaksız**, dilsiz belsiz bir fıkaraıydı. (s.25)
- Kimsiz kimsesiz, üstelik de iki gözden yoksun, elsiz ayaksız, **dilsiz belsiz** bir fıkaraıydı. (s.25)
- Oğlu Ruşen her gün babasının elinden tutar, **yede yede** eve götürür, evden getirir, onun yıkılmış, ezilmiş, kırılmış gönülcüğünü elinden geldiğince hoş ederdi. (s.26)
- Elinde kırılmazı, **kabara kabara** çarşıya ekmek almaya gitti. (s.28)
- Kıratın ayakları sanırsın yağ külüne batmış, **pırl pırl** ediyor. (s.36)
- Koca Yusuf **sakin sakin**: “Aldırma, gelsin gelsin” dedi. (s.45)
- Arabı atına bindirip **kös kös** geriye döndüler. (s.48)
- Ormandan **efil efil** bir yel eser. (s.49)
- Sular **şıkır şıkır**. (s.49)
- **Kütür kütür** yeminin yiyor. (s.49)
- Kuşlar gibi hafif, temiz, **pırl pırl**, dokunsan bozulacak, uçacakmış gibi nazlı uyur. (s.50)
- Pir ona **çocuksu çocuksu** gülüyordu. (s.50)
- Kuşlar ötüşüyor, **efil efil** yeller esiyor Çamlıbel’de çam kokuları, sümbül, nergis, itburnu çiçeğı kokusuyla karışıyor. (s.57-58)
- Sonra dağların, ormanların, kayalıkların, rüzgar gibi akan ulu suların arkasından düz, **çayırılı çimenli** bir ova açıldı. (s.62)
- Kıratsız Köroğlu **elsiz ayaksız** fıkara bir oğlancıktır. (s.71)
- Köroğlu el ele vurup **kıs kıs** güldü. (s.71)
- Köroğlu atını **yavaş yavaş** gelin alayının içine sürdü. (s.72)
- Kırata zehir gibi bir dizgin, bir üzengi vurdu, atın anasından emdiği **fiül fiül** burnundan geldi. (s.73)
- “Yok, bir şey olmadı.” diye **gönülsüz gönülsüz** konuştu. (s.74)
- Her yanı, merdivenleri, pencereleri, tabanı, duvarları **renk renk** merdivendi. (s.82)
- Böyle bir Çamlıbel kuran Köse Kenan Emmim bana **kolay kolay** teslim bayrağını çekmez. (s.82)
- Köse bize Çamlıbel’i **kolay kolay** teslim etmez. (s.83)
- İsteğini şöyle bağırmadan **yavaş yavaş**, adam gibi söyleyemez misin? (s.85)
- Akşam oldu, gün kavuştu, Köroğlu **süklüm püklüm** Çamlıbel’e döndü. (s.87)
- Köroğlu da **için için** kendini yiyordu. (s.87)

ABARTMA:

- Atlar yüzünden dünyanın her yerinden onlara **oluk oluk** altın geliyordu. (s.11)
- Toprakta öylesine toz bulutları kalkıyordu ki, **göz gözü** görmüyordu. (s.11)
- Bu fırsatı yaratacak ilk adama **kese kese** altın verecekti. (s.22)
- Oğlunun korkaklığı da başına gelen işlerin **tuzu biberi**. (s.27)
- **Uçsuz bucaksız** tavlada oradan oraya dolaşıp duruyorlar. (s.30)
- **Yiyorlar yiyorlar** bir türlü adam olmuyorlar. (s.31)
- Tarla saatlarca uzayan, **uçsuz bucaksız** bir ovaydı. (s.34)
- Kaç altın isterse, **avuç avuç** vereyim. (s.38)
- Baba, bu Arap **hüngür hüngür** ağlıyor. (s.48)
- Bolu Beyi **kese kese** altın ihsan buyurdu. (s.69)
- Sesin öyle yanık ki **dağı taşı** eritir. (s.69)
- Elinden gelse, şu düğün gününde onu yakalatır da şu meydanın ortasında **parça parça** ettirirdi. (s.71)
- **Kat kat** oldu yollar katlandı. (s.74)
- **Kırk gün kırk gece** Çamlıbel'in dağı taşı ateşe yalıma kesti. (s.89)

SÜREKLİLİK:

- Kır at kapıda olduğu gibi **durup duruyor**. (s.12)
- Eve geldi ki ne görsün, gene kır at kapıda **durup durur!** (s.12)
- Baba belliydi ki atın burada kalmamasını, burada kıtlıktan ölmemesini istemiş, atın **dönüp dönüp** geriye gelmesi de ona güç vermiş, sonra da atın bir daha geri dönmemesine içerlemiş, boyuna ah çekiyordu. (s.15)
- **Durup duruken** şu dünyaya ne olmuştu? (s.18)
- Deli gibi **gece gündüz** atların içinde, üç kısrağın yanındaydı. (s.21)
- Gözleriyse **gitti gider**. (s.25)
- **Gece gündüz** zehir yiyor, zehir içiyordu. (s.26)
- Koca Yusuf **gece gündüz** ahında vahında. (s.27)
- Buraya **geldi geleli** belki bir yıl oluyordu. (s.51)
- -Hoş beş **sürüp giderken**, aşık yorgunluğunu çıkarırken pencereden bir de baktı ki ne görsün. (s.67)
- Sabaha kadar yatakta **döndü durdu**. (s.70)
- Köse Emmim bu dünyaya **geldi geleli** elini ılıktan soğuğa vurmamış, işini hep kurnazlıkla görmüştür. (s.83)

BİRLİKTELİK:

- Koca Yusuf **kendi kendine** söylendi. (s.19)
- Koca Yusuf **kendi kendine** söyleniyor. (s.21)
- **Baba oğul** çırılçıplak dört duvar bir evde kalakalmışlardı. (s.26)
- Şu oğlu, yürekli yiğit birisi olmuş olsaydı belki bir gün **baba oğul** öçlerini Bolu Beyinden alabilirlerdi. (s.26-27)
- En sonunda **kendi kendisini** iyice kandırıp, boz köpüğü de kafaya dikti. (s.53)

AÇIKLAMA:

- Dediler ki hal keyfiyet **böyle böyle**. (s.39)

TEZLİK:

- Aman oğul, çabuk eyerle Kıratı, **çabuk çabuk**, eyerle! (s.38)
- Koca Yusuf attan **iner inmez** oğlunu sesledi. (s.48)
- Öylesine uykusu gelmişti ki yere **oturur oturmaz** kendinden geçti, karanlık uykulara gömüldü. (s.58)
- O çoban giyitini **giyer giymez** bir kız geldi, onun giyitlerini bohçaya koydu, bohçayı da aldı heybesinin gözüne yerleştirdi. (s.62)
- Köroğlu yataktan **kalkar kalkmaz**, sarayın seyisleri hemen yanına koşuştular. (s.70)
- Meydana **girer girmez** başlar ona çevrildi. (s.71)

2. SONUÇ

İkilemeler Türkçe'nin karakteristik özelliklerinden birisidir. İkilemeler Türk dilinin en eski dönemlerinden beri kullanılagelen söz öbekleridir. Türk insanının dil dünyasına yerleşmiş olan ikilemeler gelecekte de pek çok eserde karşılaşılabilecek ve devamlılığını sürdürecektir. Bu çalışmada Yaşar Kemal'in "Köroğlu" öyküsünden yola çıkarak ikilemelerin yaşam içerisinde de ne kadar sık kullanıldığı anlatılmaya çalışılmıştır. Yaşar Kemal'in 81 sayfalık bu eserinde toplam 180 ikileme kullanılmıştır. Sayfa başına %2,22'lik bir ikileme kullanımı mevcuttur. Necmi Akyalçın, "Yaşar Kemal ve Orhan Pamuk'un Romanlarında Kullanılan İkilemeler" adlı makalesinde Yaşar Kemal'in "Tanyeri Horozları" adlı romanında sayfa başına %1,17'lik bir ikileme kullanımı tespit etmiştir. Bu veriler de Türkçenin söz varlığı içerisinde çok önemli bir yere sahip olan ikilemelerin Yaşar Kemal tarafından ne kadar sık kullanıldığını göstermektedir.

Söz konusu eserde ikilemeler, cümleye kattıkları anlam bakımından sınıflandırıldığında 37 ikileme anlamı niteleme yönünde, anlamı genelleyen 28 ikileme, anlamı güçlendiren 23 ikileme, anlamda bir sıralamayı gösteren 22 ikileme, anlamda bir abartma yaratan 14 ikileme, anlamda süreklilik ve belirsizlik yaratan 12'şer ikileme, anlamda kesinlik belirten 9 ikileme, anlamda tezlik bildiren 6 ikileme, birliktelik belirten de 5 ikileme, anlamda bir soru belirten 2 ikileme ve anlamda açıklama belirten de 1 ikileme kullanılmıştır.

Eserde dikkat çekici bir özellik de Yaşar Kemal'in üslubuyla ilgilidir. Yaşar Kemal, ikilemeyle başladığı bir anlatımın devamında da sürekli ikilemelerden yararlanmıştır. Muhtemelen, Yaşar Kemal'in bu özelliği onun estetik duygusu ile ilgilidir. Bir yazarın dile hakimiyeti o yazarın eserlerinde ortaya çıkar. Eserini meydana getirirken, dilin söz varlığından ne kadar yararlandığı onun dile hakimiyetini gösterir. Türkçenin söz varlığı havuzunun önemli bir ögesi olan ikilemelerin kullanımı da bir ölçüde yazarın dile hakimiyetini gösterir. Sonuç olarak, Yaşar Kemal Türkçeye yeterince hakim bir yazardır denilebilir.

KAYNAKÇA

- AKASLAN, T. (2004). Yaşlı Maşlı Ama Dipdiri Yarı-İkileminin Anlam Sözdizimi. *Türk Dilbilim Kurultayı*. İzmir.
- AKSAN, D. (2016). *Anlam Bilim Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- AKSAN, Y. (2001). Türkçede Zaman Anlatımı Ve Kimi İkileme Yapıları. *15. Dilbilim Kurultayı*, (S. 115). İstanbul.
- AKYALÇIN, N. (2007). *Türkçe İkilemeler Sözlüğü*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- AKYALÇIN, N. (2008). "Ip" Ve "M, P, R, S" Yapılı Türkçe İkilemlere İlişkin Sorunlar. *Çağdaş Türk Dili*, 20(247), 338.
- AKYALÇIN, N. (2017). Pekiştirme Sözcükleri, Sıfat Tamlaması Veya İkileme Midir? *Journal Of Awareness*, 2(1), 31.
- AKYALÇIN, N. (2019). Deyim Ve İkileme İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Homeros*, 93.
- ATALAY, B. (1998). *Divanü Lugat-İt Türk Tercümesi* (Cilt 1). Ankara: Tdk.
- ÇAĞATAY, S. (1978). Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları*, 29.
- ÇORAKLI, Ş. (2001). Türkçe'nin Yaratma Gücü: İkilemeler. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*(17), 55-56.
- DİLEK, F. G. (2004). Altay Türkçesinde İkilemeler. *Bilig*, 83.
- EKER, S. (2005). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- ERGİN, M. (2012). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- GÜNAY, D. (2018). *Sözcükbilime Giriş*. İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim.
- HATİBOĞLU, V. (1981). *Türk Dilinde İkileme*. Ankara: Tdk.
- HENGİRMEN, M. (2002). *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınları.
- HENGİRMEN, M. (2007). *Atasözleri Ve Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınevi.
- PARLATIR, İ. (2008). *Atasözleri Ve Deyimler Sözlüğü Iı*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Tdk. (Tarih Yok). [www.Tdk.Gov.Tr](http://www.tdk.gov.tr). Adresinden Alındı
- TUNA, O. N. (1949). Türkçede Tekrarlar. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili Ve Edebiyatı Dergisi*, 3(2-3), 429.
- YASTI, M. (2007). Türkçe Deyimlerde Geçen İkilemelerin Ses Ve Şekil Özellikleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(21), 53.
- YURTBAŞI, M. (2004). *Sınıflandırılmış Türkçe Deyimler*. İstanbul: Arion Yayınevi.

Elektronik Kaynaklar

(TDK. Türk Dil Kurumu, <https://www.sozluk.gov.tr> (Erişim Tarihi: 20.11.2019))

